לו: הקומץ רבה פרק שלישי מנחות

והא רב חסדא ורבה בר רב הונא מצלו בהו באורתא ההוא פליגא ומי אמר רבה בר רב הונא הכי והא אמר רבה בר רב הונא ספק חשיכה ספק לא חשיכה לא חולץ ולא מניח הא ודאי חשיכה חולץ התם בערב שבת איתמר מאי קסבר אי קסבר [א]לילה זמן תפילין שבת נמי זמן תפילין אי קסבר שבת לאו זמן תפילין לילה נמי לאו זמן תפילין דמהיכא דממעטא שבת מהתם ממעטי לילות [ב]דתניא [1]ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה ימים ולא לילות מימים ולא כל ימים פרט לשבתות וימים טובים דברי רבי יוסי הגלילי ר"ע אומר לא נאמר חוקה זו אלא לפסח בלבד נפקא ליה מהיכא דנפקא ליה לר' עקיבא [ג]דתניא ר' עקיבא אומר [א]יכול יניח אדם תפילין בשבתות ובימים טובים ת"ל [2]והיה [ד]לאות על ידך ולטוטפת בין עיניך מי שצריכין אות יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות אמר ר' אלעזר כל [ה]המניח תפילין אחר שקיעת החמה עובר בעשה ור' יוחנן אמר [ב]עובר בלאו לימא בר' אבין אמר ר' אילעא קא מיפלגי [ו]דאמר ר' אבין אמר ר' אילעא כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה דמר אית ליה דר' אבין ומר לית ליה דר' אבין לא דכולי עלמא אית להו דרבי אבין אמר ר' אילעא והכא בהא קא מיפלגי מר סבר השמר דלאו לאו והשמר דעשה עשה ומר סבר השמר דעשה נמי לאו ואמר רבי אלעזר [א] [ג]ואם לשמרן מותר ואמר רבינא הוה יתיבנא קמיה דרב אשי וחשך [ב] והניח תפילין ואמרי ליה לשמרן קא בעי להו מר ואמר לי אין וחזיתיה לדעתיה דלאו לשמרן הוא [ג] בעי קסבר [ז]הלכה ואין מורין כן [ח]אמר רבה בר רב הונא [ח]חייב אדם [ד] למשמש בתפילין בכל שעה [ה] קל וחומר מציץ ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה והיה על מצחו תמיד שלא תסיח דעתו ממנו תפילין שיש בהן אזכרות הרבה על אחת כמה וכמה ת"ר ידך זו [ט]שמאל אתה אומר שמאל או אינו אלא ימין תלמוד לומר [3]אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואומר [4]ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים ואומר [ו] [5]למה תשיב ידך וימינך מקרב חיקך כלה

רבי

ה"ג מימים ולא כל ימים כו': אלא לפסח בלבד. וה"ק עשה פסח משנה לשנה: נפקא ליה. כלומר לעולם קסבר לילה זמן תפילין הוא ושבת מימעיט ליה מהיכא דנפקא ליה לר' עקיבא: שהן עצמן אות. בין הקב"ה לישראל דכתיב (שמות לא) כי אות היא וגו': [ו] עובר בלאו. דכתיב ושמרת וכל השמר לא תעשה הוא: השמר דלאו לאו. רבי אלעזר סבר השמר דכתיב במילתא דמוזהר רחמנא לא תעשה הוי לאו גמור ללקות כגון (דברים כד) השמר בנגע לרעת דמשמע שלא יקוץ בהרתו וכן (שמות לד) השמר לך פן תכרות ברית וגו' אבל השמר דעשה כגון האי דמשמע [ז] לעשות תפילין עשה הוא: ואם לשומרן. שלא יאבדו מותר להניחן אפילו לאחר שקיעת החמה: קסבר הלכה. דלילה זמן תפילין הוא: ואין מורין כן. שמא ישכחם [ח] ויישן בהן מדקאמר ליה לשומרן קבעינא: ידי יסדה ארץ וימיני וגו'. מדכתיב ידי וימין ש"מ יד היינו שמאל:

ר'

והא רב חסדא ורבה בר רב הונא מצלו בהו באורתא. פשיטא ליה דהא דקאמר רב נחמן אין הלכה כרבי יעקב לאו משום שיהא הלכה כחכמים דאם כן לימא הלכה כחכמים אלא למימר דהלכה כתנא קמא והא דלא אמר הלכה כת"ק לפי שהדבר שנוי סתם ולא נזכר בה לשון רבים ולא לשון יחיד [ס]. מ"ר: אי קסבר לילה זמן תפילין. וא"ת מכל מקום חולץ כדאמרינן בפ' [י] במה אשה (שבת דף סא.) גמרא ולא בתפילין דאפי' למאן דאמר שבת זמן תפילין לא יצא דלמא מיפסקן ואתי לאיתויינהו ארבע אמות ברשות הרבים ומיהו לרבי ענני בר ששון דאמר בפרק במה אשה יוצאה (שם דף סד:) [כ] בכבול לא אסרו אלא ברה"ר אבל בחצר שרי ניחא דהכא בחצר ור"ת פוסק כרבי ענני אבל לרב דאמר כל שאסרו חכמים לצאת לרה"ר אסרו לצאת לחצר קשה ואין לומר דמודה רב בנית דשרי דהא אמרינן [ל] בריש כירה (שם מו.) השירים והנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלים בחצר ואמר עולא מה טעם הואיל ואיכא תורת כלי עליהם ואם היו רוצין להתקשט לא היה לומר טעם (דמשמע) דשרי לטלטל משום תורת כלי אע"ג דלא חזי בשבת דמדמי ליה התם לשרגא דנפטא וי"ל דמודה רב דתפילין דשרי בחצר דלא אסירי אלא ברה"ר דלא דמי לשאר תכשיטין דגזר רב בחצר דלמא מישתלי ואתי לאפוקי לרה"ר אבל תפילין כיון דעשויין למשמש בתפילין מידכר דכיר ליה כדאמר בפ"ק דשבת (דף יב.) גמרא לא יצא החייט במחטו דאמר [מ] שמואל יוצא אדם בתפילין עם חשיכה מ"ט כיון דאמר רבה בר אבוה חייב אדם למשמש בתפילין כל שעה ושעה הלכך מידכר דכיר להו וא"ת אם כן כי אמר רב (שבת דף סד:) כל שאסרו חכמים לצאת לר"ה אסור לצאת לחצר חוץ מכבול ופאה נכרית הוה ליה למימר נמי חוץ מתפילין וי"ל דלא איירי רב אלא בתכשיטין ועוד משום דלמאן דאמר שבת לאו זמן תפילין [מ] הוא לא שייך למימר חוץ מתפילין ואם תאמר דהכא אמרינן ספק חשיכה לא חולץ ולא מניח ובפ"ק דשבת (דף יב.) קאמר יוצא אדם בתפילין ע"ש עם חשיכה משמע הא ספק חשיכה לא וי"ל התם ברשות הרבים והכא בחצר. מ"ר: ושמרת את החוקה הזאת למועדה בו'. בפרק בא סימן (נדה נא:) ובסוף כילד מברכין (ברכות דף מד:) דאמרינן דבני מערבא מברכי בתר דמסלקי תפילייהו לשמור חוקיו מפרש רבינו תם דלאחר שמסלק את טליתו ליכא מאן דמברך דלא שייכא ברכה דלשמור חוקיו אלא מתפילין דווקא דכתיב בהו חוקה ודווקא כשמסלקן סמוך לשקיעת החמה דדרשינן ימים ולא לילות ומחויב לסלקן כדאמרינן בסמוך הניח תפילין אחר שקיעת החמה עובר בעשה ובירושלמי דברכות פרק היה קורא אמרינן נמי על מילתא דבני מערבא דמברכי לשמור חוקיו כמאן דאמר בחוקת תפילין הכתוב מדבר אבל למאן דאמר דבחוקת הפסח הכתוב מדבר לא א"כ כל שכן דלאחר לילית לא מברך ובפרק בא סימן (נדה נא:) גבי יש טעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו דקאמר לאיתויי מצות ופריך לבני מערבא דבתר דמסלקי תפילייהו לאיתויי מאי הוה מצי למימר [נ] לילית והאידנא לא מברכי לשמור חוקיו אפי' לאחר תפילין דבסמוך פסקינן דלילה זמן תפילין דקאמר הלכה ואין מורין כן ומדרבנן הוא דאסור דמיישינן שלא יישן בהם וקרא דושמרת את החוקה בחוקת הפסח הכתוב מדבר [ס]. מ"ר: יצאו שבתות וימים טובים שהן עצמן קרויין אות. לא משום דאסירי בעשיית מלאכה דאפי' חולו של מועד דשרי בעשיית מלאכה איכא אות בפסח דאסור באכילת חמץ ובסוכות [י] דחייב בסוכה ובפרק בתרא דמועד קטן (דף יט. ושם) משמע דחולו של מועד חייב דאמר התם כותב תפילין לעצמו ולאחרים בטובה דברי ר"מ ר' יהודה אומר מערים ומוכר כדי פרנסתו את שלו וכותב לעצמו כו' אורי ליה רבה בר בר חנה לרב חננאל וכן אורי ליה רב הלכה כותב ומוכר כדי פרנסתו משמע דמניח במועד דאי משום לאחר המועד מה לי לאחרים למה מותר לכתוב לעצמו שאין זה צורך פרנסתו מיהו לאו ראיה אפשר דרבי מאיר ור' יהודה לטעמייהו דאית להו שבת זמן תפילין בפרק בתרא דעירובין (דף צו:) עוד ראיה מירושלמי פרק בתרא דמועד קטן חד בר נש איבד תפילוי במועדא אתא לגבי רב חננאל [יא] שלח לגבי רבה בר בר חנה אמר ליה [ע] יהיב [יב] תפילוי ואזיל כתוב לך אמר ליה רב זיל כתוב ליה פירוש בלא הערמה מתני' פליגא על רב כותב הוא אדם תפילין ומזוזה לעצמו הא לאחר אסור רב פתר לה בכותב להניח [פ] ומסתמא רב [צ] (גרסינן כו') הוה סבירא ליה כהלכתא דשבתות וימים טובים לאו זמן תפילין אפילו הכי שרי לכתוב ולמכור תפילין בלא הערמה ולרבה בר בר חנה ע"י הערמה דכולהו אמוראי סבירא להו שבת לאו זמן תפילין רב חסדא ורבה בר רב הונא ואע"ג דסבירא להו לילה זמן תפילין ומיהו בזה חולק הש"ס שלנו דרבה בר בר חנה סבר כרב והתם פליגי. מ"ר: ידך זו שמאל. ואם תאמר לעיל בפ"ק (דף י.) דלייתר ליה יד דמצורע לאגמורי איד דקמיצה דוימלא כפו היינו נמי בימין אדרבה הוה לן לאגמורי איד דתפילין דהוי בימין ודמי ליה דילפינן יד מיד והתם ילפינן כפו מיד ויש לפרש דניחא ליה לאגמורי התם עבודה מעבודה מיהו קשה דלאתרוייהו נילף ושמא משום דלא דמי להאוה דהתם יד ממש והכא קיבורת בזרוע. מ"ר:

רבי

עין משפט נר מצוה

קצ א מיי' פ"ד מהל' תפילין הלכה י [סמג עשין כב] טוש"ע א"ח סימן לא סעיף א:

קצא ב מיי' שם הלכה יא:

קצב ג ד מיי' שם הל' יא [יב] טוש"ע א"ח סי' ל סעיף ב:

קצג ה מיי' שם הלכה יד [וסי"ט מהל' שבת הלכה כו] סמג שם טוש"ע א"ח סי' כח סי"א:

קצד ו מיי' פ"ד מהלכות תפילין הלכה ג סמג שם טוש"ע א"ח סי' כז ס"א:

◆

שיטה מקובצת

א) ואם לשמרן מותר וא"ת וכי בשביל לשמרן יעבור על לאו וי"ל דלקיים קאמר אם כבר הם מונחים בראשו אבל להניחן לכתחילה לא קאמר וכן משמע בסמוך דקאמר קסבר הלכה ואין מורין כן וא"ת נהי נמי דלילה זמן תפילין הא לעיל [אמר] דאם חלצן אינו חוזר ומניחן ולפי מאי דפרישית דהכא איירי לקיימן ניחא וא"ת הא אמרינן לעיל אם היה משכים לדרך ומתירא שמא יאבדו מניחן לכתחילה והיאך יעבור על לאו וצ"ל דלעיל איירי אחר עמוד השחר ומיהו לאו זמן תפילין הוא עדיין לברך כדאיתא בברכות [דף ט' ע"ב] (לכתחילה) [לתפילין] כאחרי' דאמרי כדי שיראה חבירו ברחוק ד' אמות ויכירהו: ב) וחשך והוה מניח תפילי ולא סליק תפילי ואמרי: ג) הוא אלא קסבר ותיבת בעי נמחק: ד) למשמש. והא דאמרי' במס' סוכה רבנן דבי רב אשי איכתי דהו"א ממשמשי בתפילייהו הוי מברכין וכי תעלה על דעתך דמברכי כל שעה ושעה דאמרינן הכא חייב למשמש כל שעה ושעה. משמוש דהתם לאו כמשמוש דהכא דהתם מיירי במשמש להקם ולהניחן במקומם אם נהפכו לצדדין: ה) ק"ו מציץ כו'. גליון והקשה הר"י שמחה כיון דתפילין בעו כוונה איך יכול להתפלל או לקרוא ק"ש בהם והא איהו נמי בעי כוונה ותירץ דהעוסק במצוה פטור מן המצוה כיון דאי אפשר לו לקיים שניהם ביחד ועוד הקשה ר"י הואיל ועוסק במצוה פטור מן המצוה מי (שמניח) [שמונחן] טלית ותפילין עליו יהא פטור מללמוד וכן כל תרי"ג מצות דליכא למימר דמיירי דאינו יכול לעשות שניהם בבת אחת דא"כ פשיטא דפטורים דאיך יעשה זאת ויניח זאת דאין אתה יודע מתן שכרן של מצות אלא ע"כ מיירי אפילו יכול לעשות שניהם בבת אחת אפ"ה פטור עיין תוס' ב"ק דף נ"ו ע"ב ד"ה כההיא: ו) עובר בעשה דכתיב ושמרת את החוקה וגו' מימים ימימה ולא לילות לאו הבא מכלל עשה עשה הס"ד ומה"ד עובר: ז) דמשמע שמור לעשות: ח) ישכחם בראשו ויישן בהן כו' לשומרן קא בעינא הס"ד: ט) אמרי' בסוף: ין דחייב בסוכה. ולפי זה לאו זמן תפילין הוא ולפי הירושלמי לא משמע כן דבעי התם מהו לכתוב תפילין לעצמו אמר ליה שרי ובעי נמי מהו לכתוב ולמכור לאדם שאין לו יציאה לצורך המועד ואמר ליה וכין דידך כתוב לעצמך משמע דזמן תפילין הוא בחול המועד ויש רחות דהני ס"ל דשבת ויו"ט זמן תפילין הוא אבל מ"מ דוחק הוא וזה לומר דס"ל כל הני אמוראי דהתם דלא כהלכתא. תר"א: יא) חננאל שלחיה: יב) יהיב ליה תפילוי וזיל:

מסורת הש"ס

א) [שבת סא. עירובין צו: צז. ומחוס יג.], ב) עירובין צו., ג) גם זה שם, ד) [בעירובין צו. איתא ויהיה לך לאות על ידך מי שצריכין אות כו' והיינו קרא המוקדם שמות יג פ"ט], ה) [עי' תוס' לעיל כ: ד"ה נפסל], ו) שבועות ד. ט. מכות יג: פסחים ה. ומחוס קו. לקמן לט: ע"ז נא: עירובין צו., ז) [שבת יב. יומא ז:], ח) [בה"ג וה"ר"ם ליתא לכך ולומר למה וכו' וכן בשאלתות פ' בא פי' מה ליתא], ט) [ועי' היטב תוס' ביצה ד"ה אין], י) במה אשה ולא בתפילין וקאמר עלה בגמרא דאפי' כו'. לי"ק, כ) הכל בכבול דלא אסרו. לי"ק, ל) [לפנינו שם ליתא תנא דבי רבי ישמעאל], מ) גירסת רש"א לא היה שייך כו', נ) לאחרי לילית. לי"ק, ס) [ועי"ע תוס' ברכות מד: ותוס' נדה נא: ד"ה ולבני מערבא ותוס' סוכה מו. ד"ה אבל לפניו], ע) זיל הב ליה תפילין ולא כתוב לך אמת לקמיה דרב א"ל כתוב כו'. לי"ק, פ) נ"א ומסתמא רב ס"ל כהלכתא דשבתות וי"ט לאו זמן תפילין דכולהו אמוראי ס"ל שבת לאו זמן תפלין ר"ח ורבה בר רב הונא ואע"ג דס"ל לילה זמן תפלין ואפילו הכי שרי לכתוב ולמכור תפילין בלא הערמה ולרבה בר בר חנה ע"י הערמה ומיהו בזה חולק כו'. לי"ק, צ) רש"א מ"ו ועיין רש"ק.

◆

תורה אור השלם

1. וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה: שמות יג י
2. וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרָיִם: שמות יג טז
3. אַף יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם קֹרֵא אֲנִי אֲלֵיהֶם יַעַמְדוּ יַחְדָּו: ישעיהו מח יג
4. יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ: שופטים ה כו
5. לָמָּה תָשִׁיב יָדְךָ וִימִינְךָ מִקֶּרֶב חֵיקְךָ כַלֵּה: תהלים עד יא

◆

מוסף רש"י

ושמרת את החוקה. בפרשת קדש לי כתיב, ויש אומרים מדי פרשיות של תפילין אלא לענין פסח, דאיירי בה לעיל מינה, והאי מימים ימימה משנה לשנה דמתרגמינן מזמן לזמן (עירובין צו.). מי שצריכין אות. ימים שישראל צריכין להעמיד אות על עצמן להכיר שהם מחזיקים בתורתו של הקב"ה, יצאו שבתות וימים טובים שהן עצמן אות בין הקב"ה לישראל דכתיב (שמות לא) כי אות היא ביני וביניכם (שם). השמר דלאו לאו והשמר דעשה עשה. פי' השמר שלא תעשה כן כגון השמר לך פן תכרות ברית וגו' (שמות לד) השמר לך פן תנקש וגו' (דברים יב) השמר בנגע הצרעת (שם כד) שלא יקוץ בהרתו, השמר דעשה כי האי דושמרת את החוקה (שם). והיה על מצחו תמיד. קרא יתירא הוא לכך דרשה, דהא כבר קבע ליה מקום, והיה על מצח אהרן (שמות כח.).